

**Українська
лексикографія доби змін
(1918–1940)**

Люблю словники. Я люблю їх не тільки за велику користь, але і за все те, що є в них прекрасного і величного.

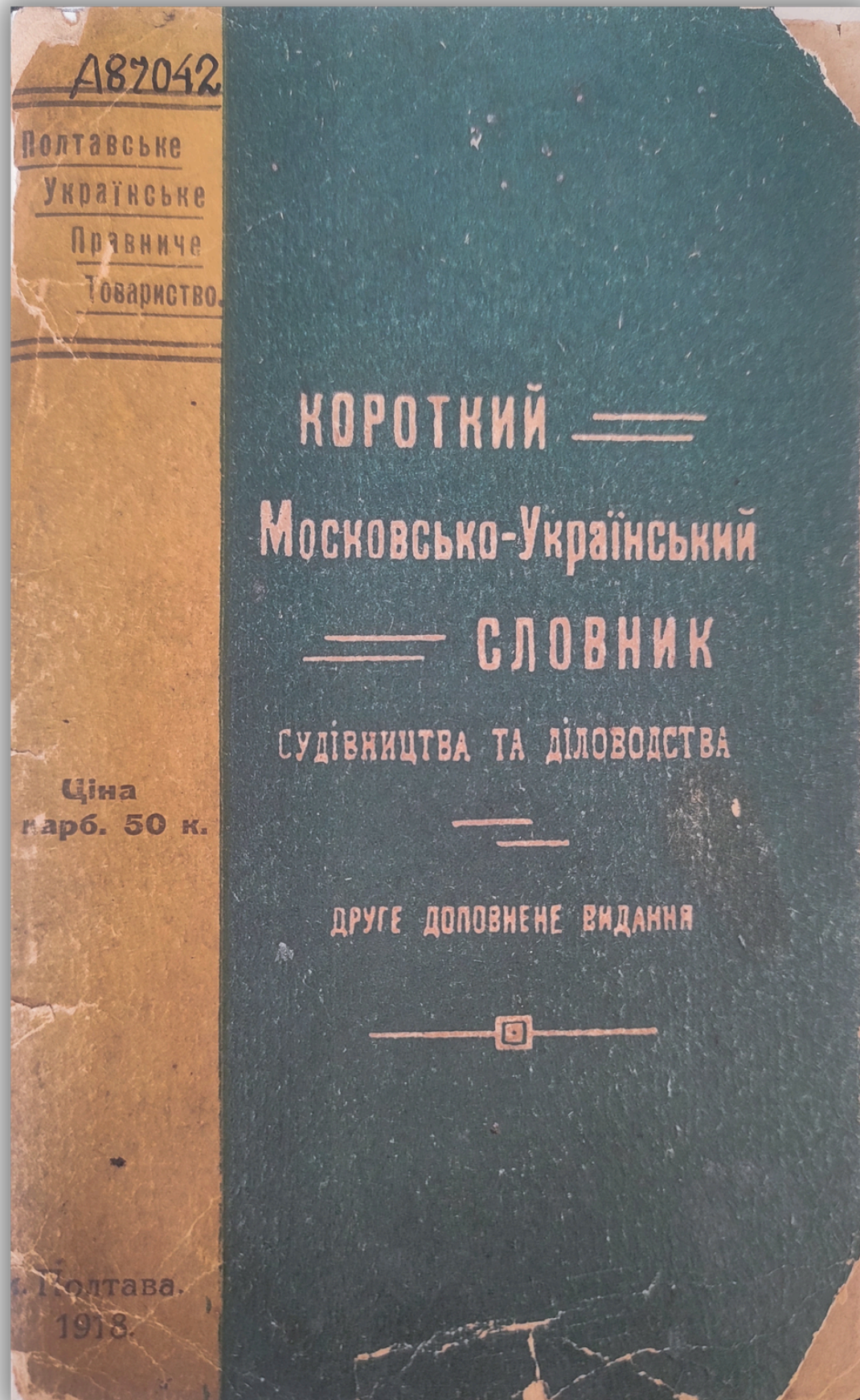
Анатоль Франс

У 1918 р. вийшов друком російсько-український «Словник української фізичної термінології» Олени Курило, що містив 3232 статті та український покажчик. Особливістю словника було використання народнорозмовної мови для створення національних відповідників до чужомовних термінів (наприклад, клапань — затичка, мотор — двигач, лінза — сочка) та помірне введення запозичених слів. Вона поєднувала практичне опрацювання фізичної лексики з теоретичним осмисленням засад українського термінотворення.

Словник української фізичної термінології : проект / Українське наукове товариство. Термінологічна комісія . – Київ : Видавництво Українського наукового товариства, 1918 . – 133 с. – Відбиток з "Матеріалів до української природничої термінології". Т.1 . – На укр. яз.

Після 1917 року, а особливо з 1918-го, українські інституції гостро відчували потребу у власній науково виробленій правничій термінології. У цей період активно діяли термінологічні комісії Центральної Ради та Гетьманату, а Українське правниче товариство в Києві у 1918 році видало «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства». Однак ці напрацювання не повністю відповідали широким потребам правничої практики.

Короткий московсько-український словник. Судівництва та діловодства . – 2-е вид., доп . – Полтава, 1918 . – 126 с.

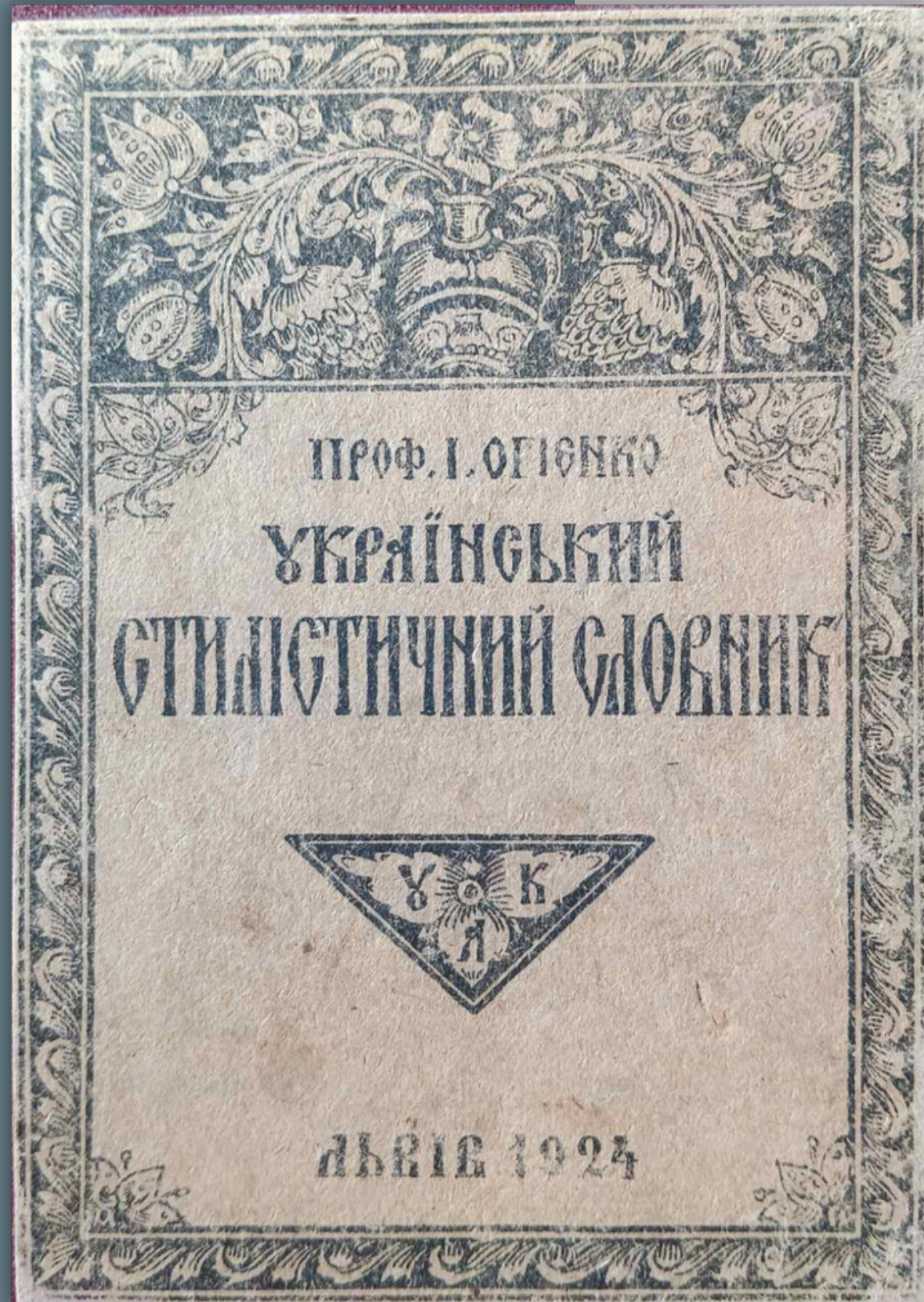

Видатний український історик, етнограф, лексикограф і письменник Дмитро Іванович Яворницький усе життя присвятив вивченню історії України та запорізького козацтва. Також він підготував унікальний «Словник української мови» (літери А–К, близько 8200 слів), який вийшов друком у Катеринославі у 1919 році. Словник був задуманий як доповнення до «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (т. 1–2. — Київ, 1907–1909) і містив лише ті слова, яких у ньому не було або які мали інше значення. На жаль, вийшов лише перший том.

● ● ● ● ●

Словник української мови. Т. I. А – К. – Катеринославі:
Вид-во «Слово», 1919. – 412 с.

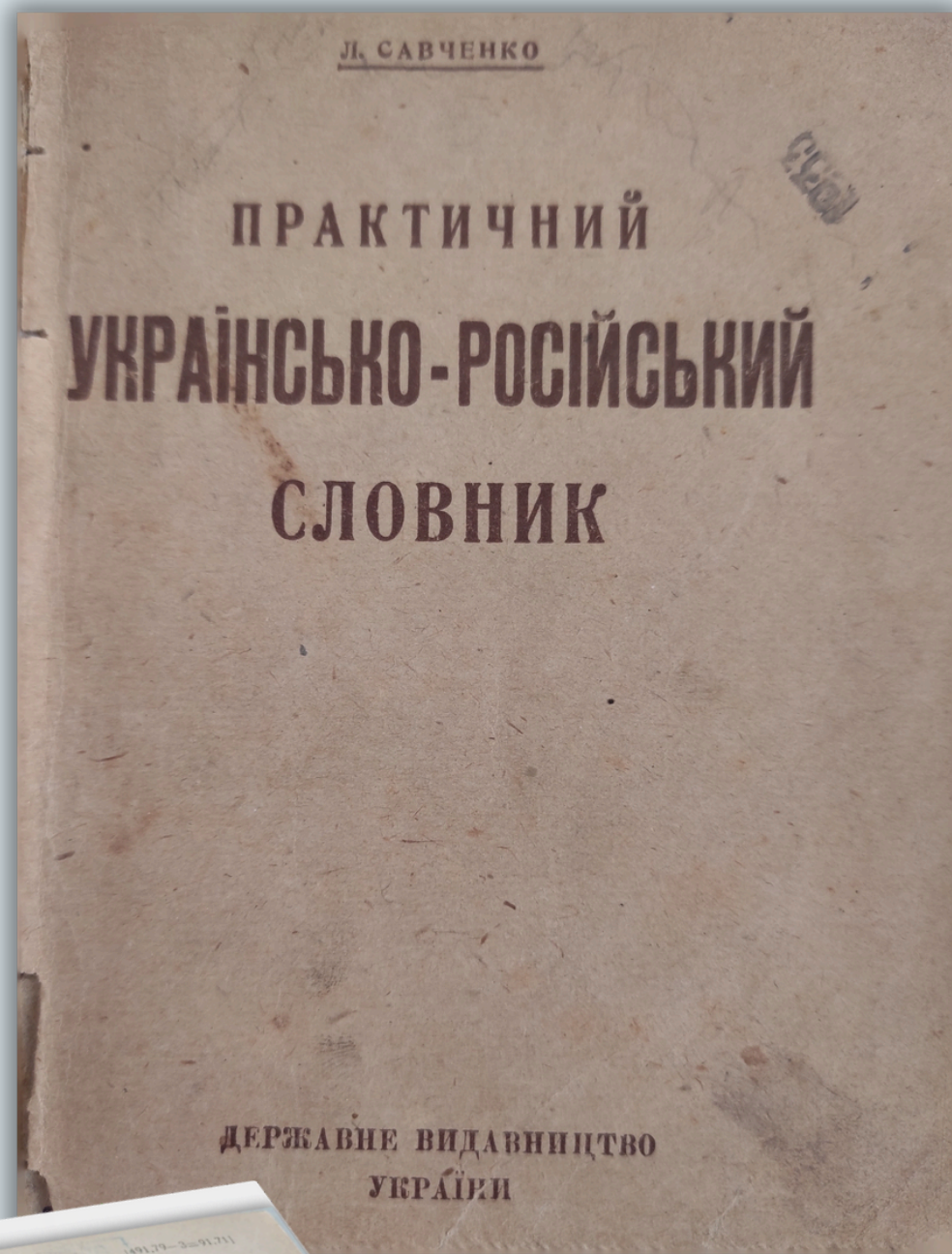
● ● ● ● ●

«Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення літературної мови» Івана Огієнка, виданий у Львові у 1924 році. Мету укладання словника автор окреслює у передмові, наголошуючи на відсутності належних практичних посібників для опанування літературної української мови. І. Огієнко зазначає: «Для практичного вивчення літературної української мови, крім коротких граматичних відомостей, ми майже нічого не маємо, тому давно я вже бажав заповнити цю помітну прогалину і скласти для вжитку нашого широкого громадянства підручного Українського стилістичного словника...».

Іван Огієнко. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення літературної мови. — Львів : Друкарня НТШ, 1924. — 496 с.

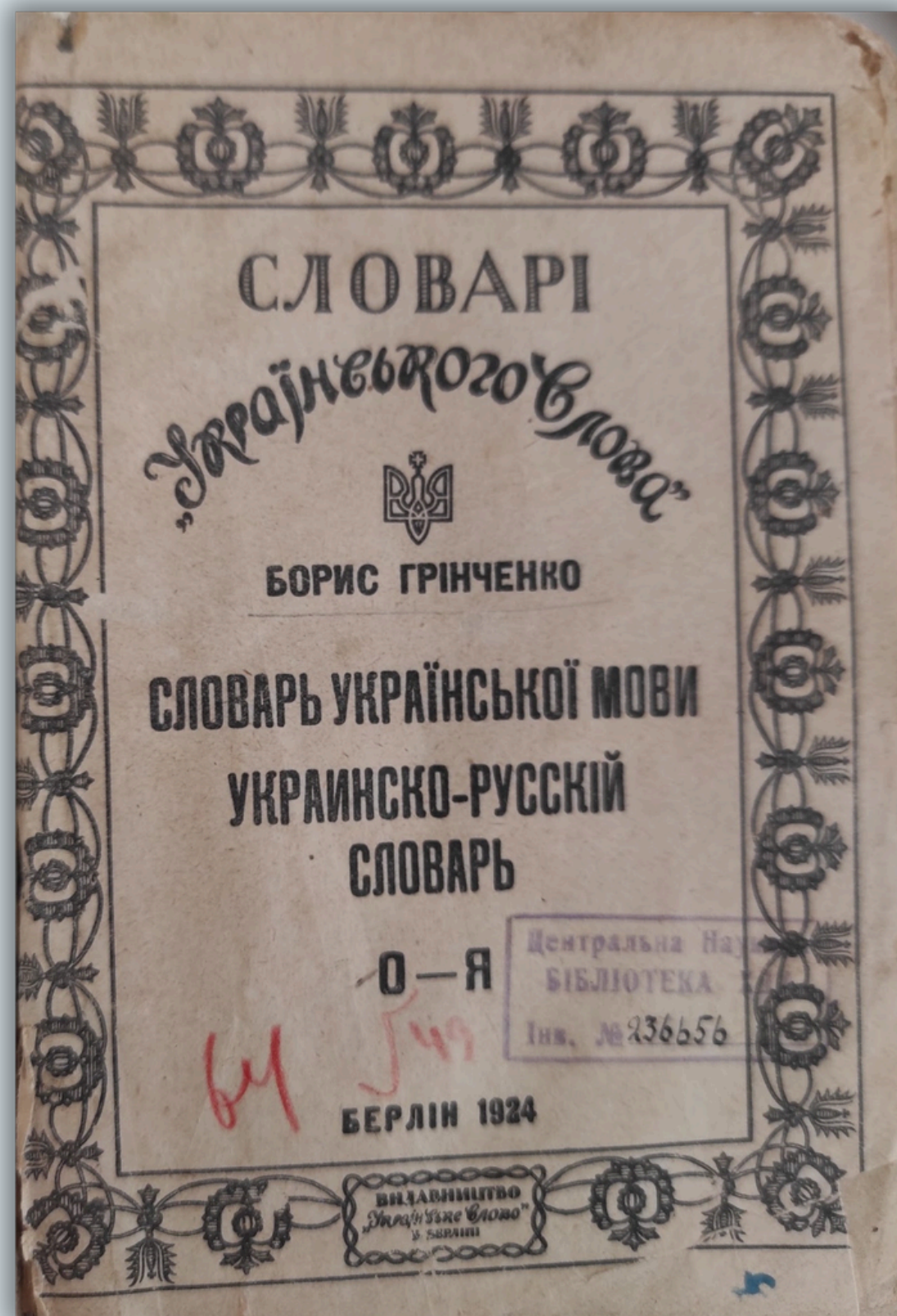

Представлене видання «Практичного українсько-російського словника» Л. Савченко було видане в Києві у 1923 році. Метою укладання словника було подання закінчень родового відмінка іменників (частково — числівників і займенників), родових закінчень прикметників, а також форм 1-ї та 2-ї особи однини дієслів із обов'язковим позначенням наголосу. Джерельною базою слугували словники Б. Грінченка, Уманця і Спілки, Іваницького і Шумлянського, Тимченка, Дубровського, а також різні термінологічні словники. У бібліотеці також зберігається 4-те видання словника 1925 року.

Савченко Л. Практичний українсько-російський словник / [уклад.] Л. Савченко. – Київ: Держ. вид-во України, 1923. – 270, [2] с.

● ● ● ● ●

«Словарь української мови» — українсько-російський перекладний словник у чотирьох томах, виданий у 1907–1909 роках у Києві. Матеріали зібрала редакція журналу «Киевская старина», а впорядкував і доповнив їх Борис Грінченко. Праця відобразила живу українську мову початку ХХ століття: поряд із загальноновживаною лексикою зафіксовано діалектизми, подано переклади й тлумачення, ілюстративні приклади, латинські назви рослин і тварин, а також багатий фразеологічний матеріал. У передмові укладач коротко окреслив історію української лексикографії. Представлене видання є передруком словника 1907–1909 рр., здійсненим у Берліні в 1924 році видавництвом «Українське Слово».

Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. / Б. Грінченко. — Берлін, 1924. [Т. 2] : О-Я / видавництво Українське слово (Берлін). — 1924. — 1073 с. Передрук вид. 1907-1909 рр.

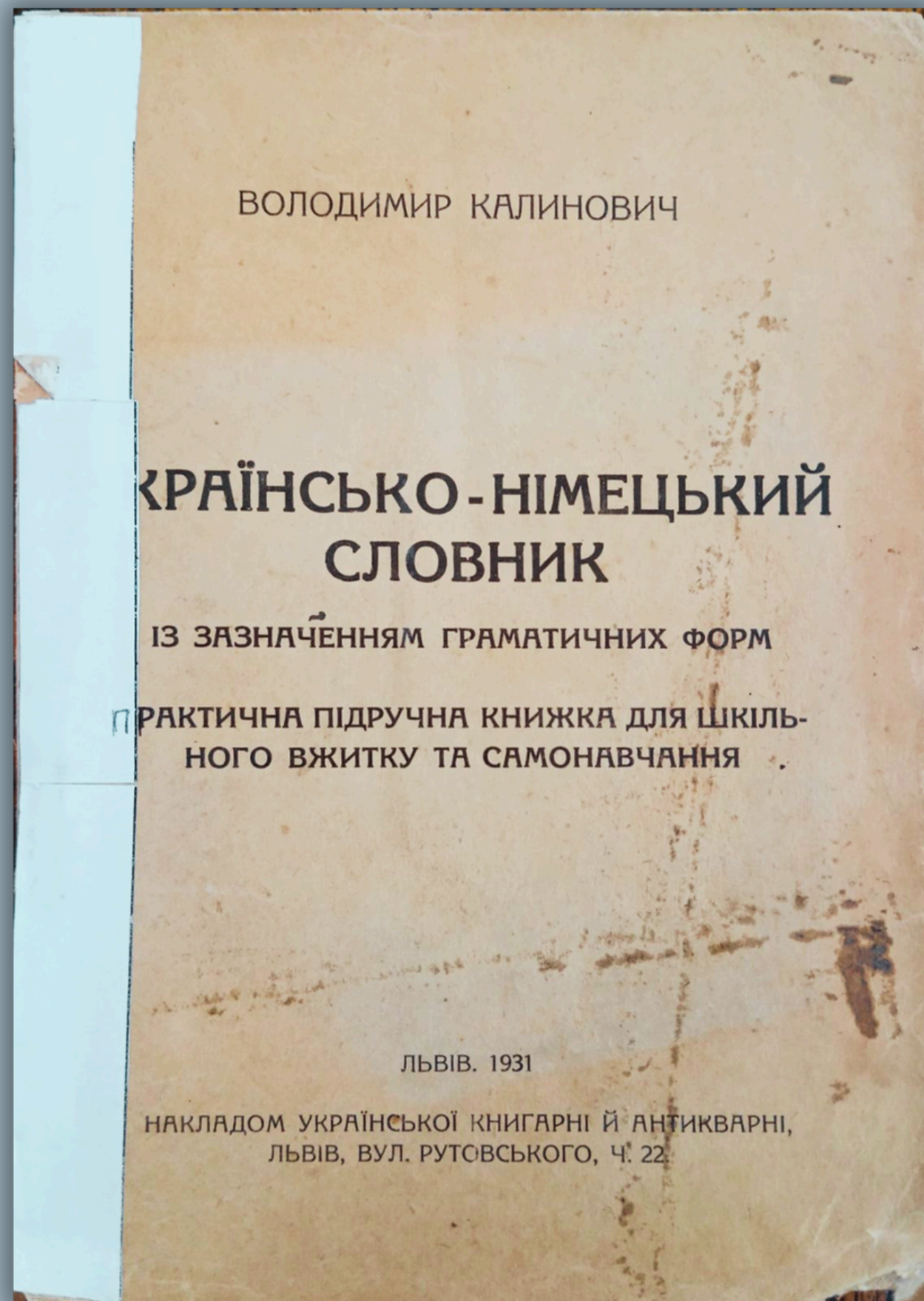

«Українсько-російський словник» Андрія Ніковського належить до визначних лексикографічних здобутків періоду українського національно-культурного піднесення 1920-х років. У ньому зафіксовано інтенсивний розвиток української мови того часу, розширення її стильових можливостей і активне функціонування словотвірних процесів. За кількістю реєстрових одиниць словник перевершив «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка приблизно на десять тисяч слів. Це видання є однією з перших перекладних лексикографічних праць в українській науці.

Ніковський, Андрій. Словник українсько-російський / Андрій Ніковський. – Фототип. вид. – Київ: Горно, 1927. – 864 с.

Український педагог і публіцист Володимир Калинович видав «Українсько-німецький словник із зазначенням граматичних форм. Практичну підручну книжку для шкільного вжитку та самонавчання».

Виданий у Львові 1931 року, цей словник був орієнтований на навчальні потреби.

Калинович В. С. Українсько-німецький словник із зазначенням граматичних форм : практична підручна книжка для шкільного вжитку та самонавчання / В. С. Калинович. – Львів, 1931. – 120 с.

---

*Мова – душа кожної національності, її святощі,
її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова
культура, ознака нашого національного визнання...*

*І поки живе мова – житиме й народ як
національність. Не стане мови – не стане й
національності: вона геть розпорошиться поміж
дужчим народом...*

Іван Огієнко

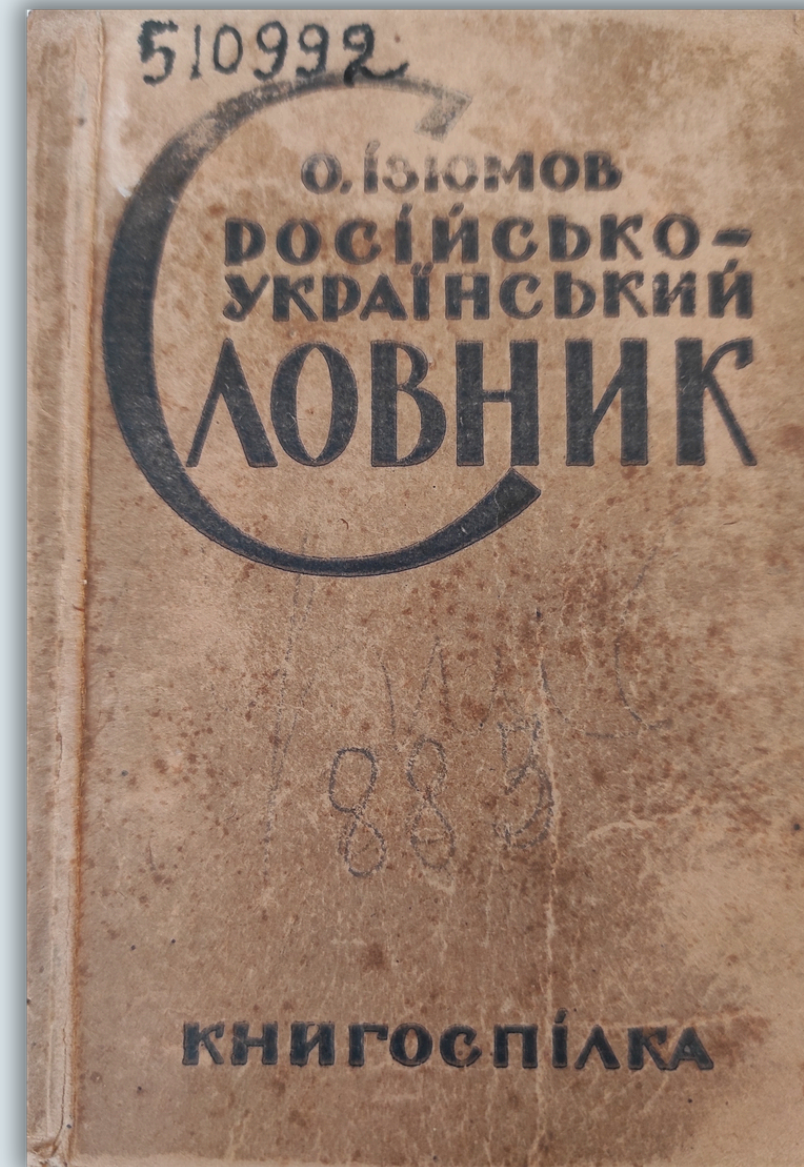

Представлені словники Ізюмова Овсія Прокоповича
– українського мовознавця.

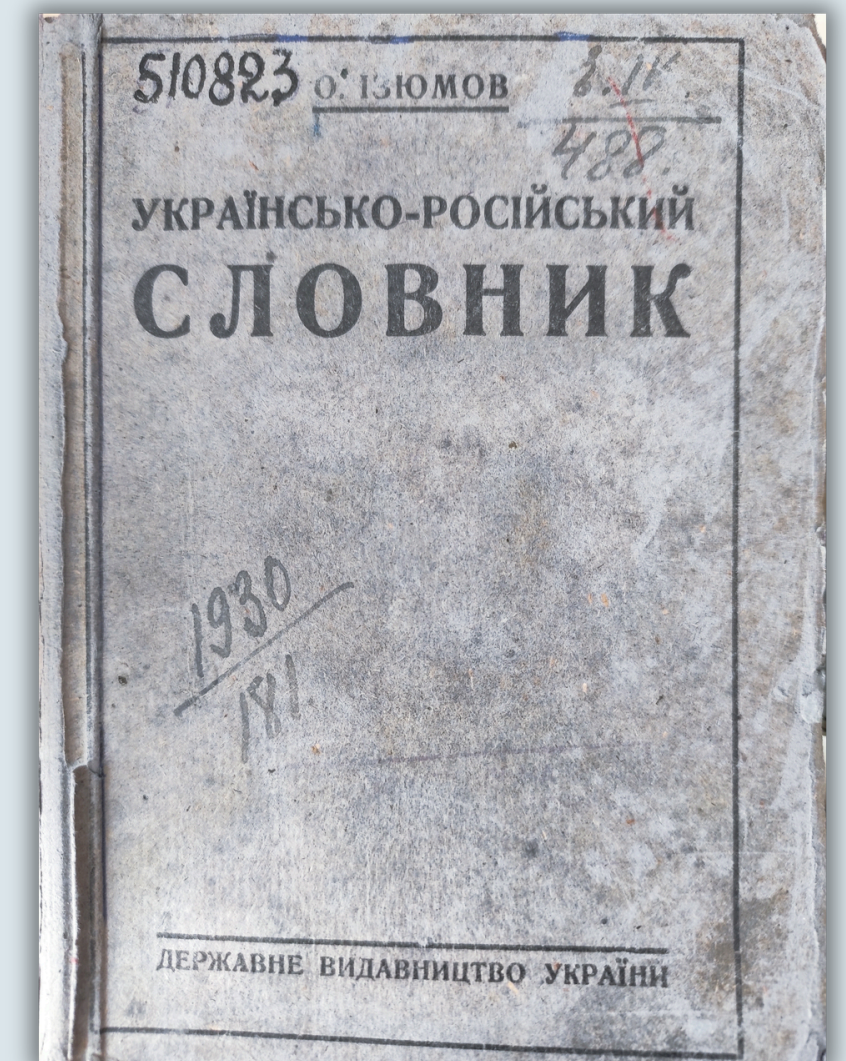
[Від автора до видання 1926 року].

“Малося на думці випустити у світ одночасно два словники: Російсько-український й Українсько-російський, але з технічних причин нам не пощастило цього зробити, бо в Київських друкарнях не знайшлося відповідної кількості шрифтів і наголосів. Тому-то Українсько-російський словник вийде із запізненням...”

"Матеріалом для цього словника, крім попередніх словників (в основі був Грінченківський), були ще: відворотня частина нашого російсько-українського словника та подекуди словник Української Академії Наук, а також слова виписані з газет та журналів, що вже давно набули прав громадянства в українській мові, але ще не занотовані в словниках українсько-російських". – [Із передмови до видання 1930 року].

Ізюмов, Овсій Прокопович.
Російсько-український словник
/ Овсій Прокопович Ізюмов. –
Книгоспілка, 1926. – 656 с.

Ізюмов О. Українсько-російський
словник. За новим правописом. / Овсій
Прокопович Ізюмов. – Харків – Київ:
ДВУ, 1930. – 980 с.

Представлений орфографічний словник, укладений українським мовознавцем Овсієм Ізюмовим, що став жертвою сталінських репресій, містить майже 60 тисяч слів і був призначений для широкого кола користувачів. Крім загальноновживаної лексики подано географічні назви, імена людей, деякі прізвища, скорочені назви установ і організацій. Словник відбиває правопис, розроблений Державною правописною комісією й ухвалений 1928 року.

Ізюмов, Овсій Прокопович. Правописний словник / Овсій Прокопович Ізюмов . – Харків : Радянська школа, 1931 . – 580 с.

Українська Академія Наук—L'Académie des sciences d'Ukraine
Комісія на укладення історичного словника українського мови

ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОГО ЯЗИКА

Т. I
А—Ж

Укладли проф. Е. Тимченко,
Е. Волошин, К. Лазаревська,
Г. Петренко.

Зредагував проф. Е. Тимченко

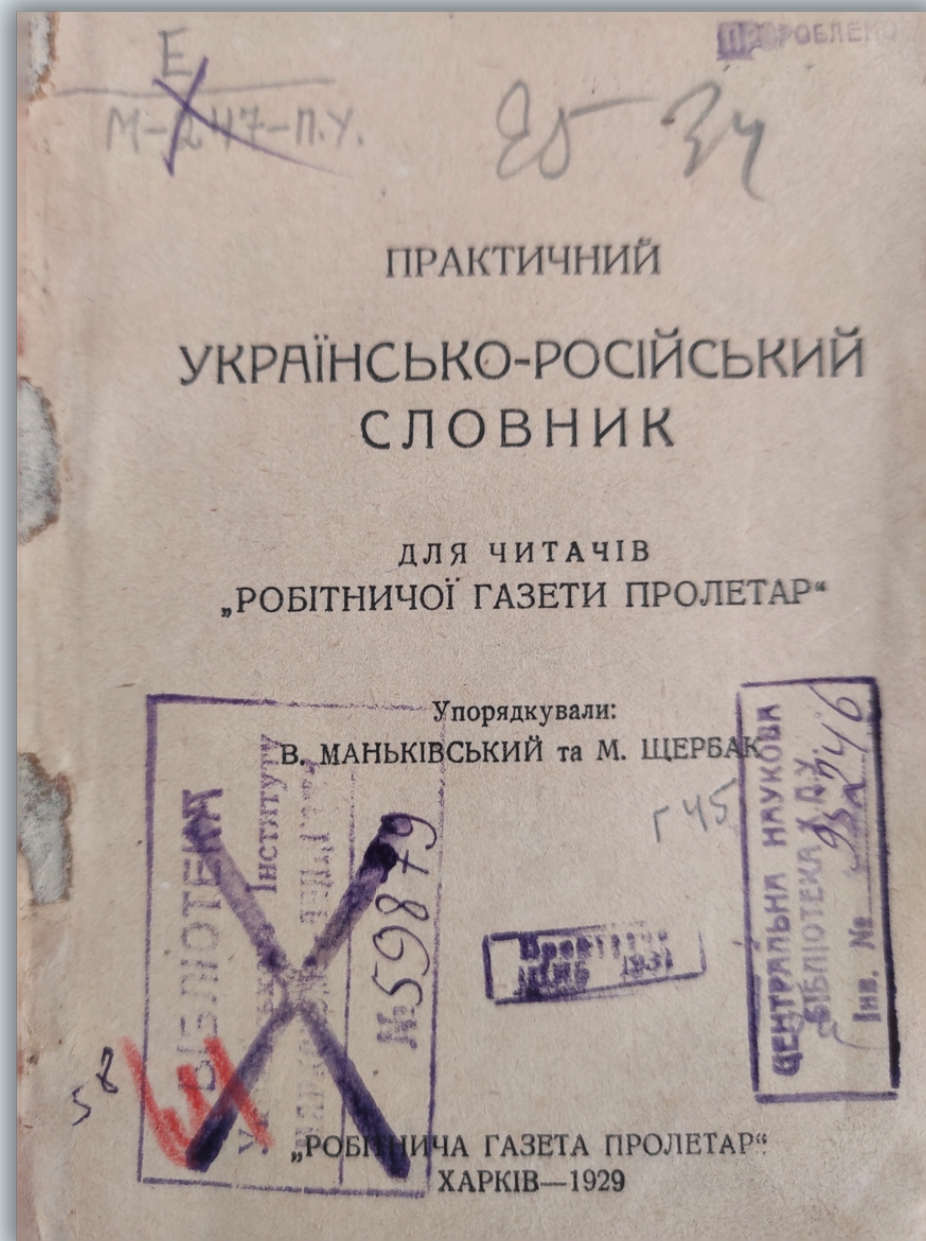
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ КИЇВ

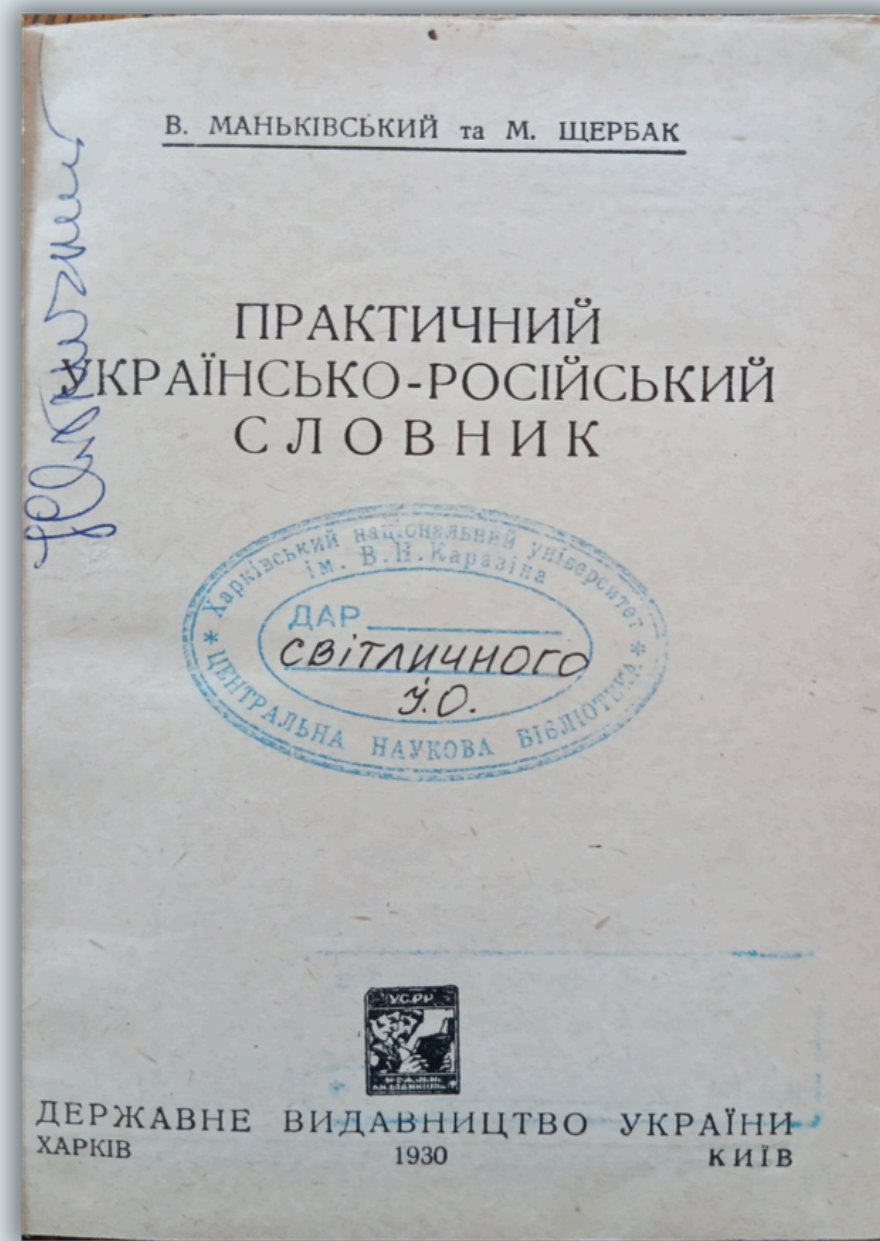
У травні 1930 р. Українська академія наук у Києві видала перший том «Історичного словника українського язика» (А—Ж) за редакцією проф. Євгена Тимченка; у 1933 р. вийшов другий зшиток цього тому. Незавершений словник охопив понад 10 тисяч слів книжної української мови XIV—XVIII ст. і був укладений на матеріалі близько 400 пам'яток староукраїнської писемності, ставши важливою працею в галузі історичної лексикографії української мови. У бібліотеці зберігається I том видання.

Історичний словник українського язика. – Т. I: А–Ж. –
Зошит 1: А–Г / Уклад.: Е. Тимченко, Е. Волошин, К.
Лазаревська, Г. Петренко; Ред. Е. Тимченко. – Харків;
Київ: Державне вид-во України, 1930. – 550 с.

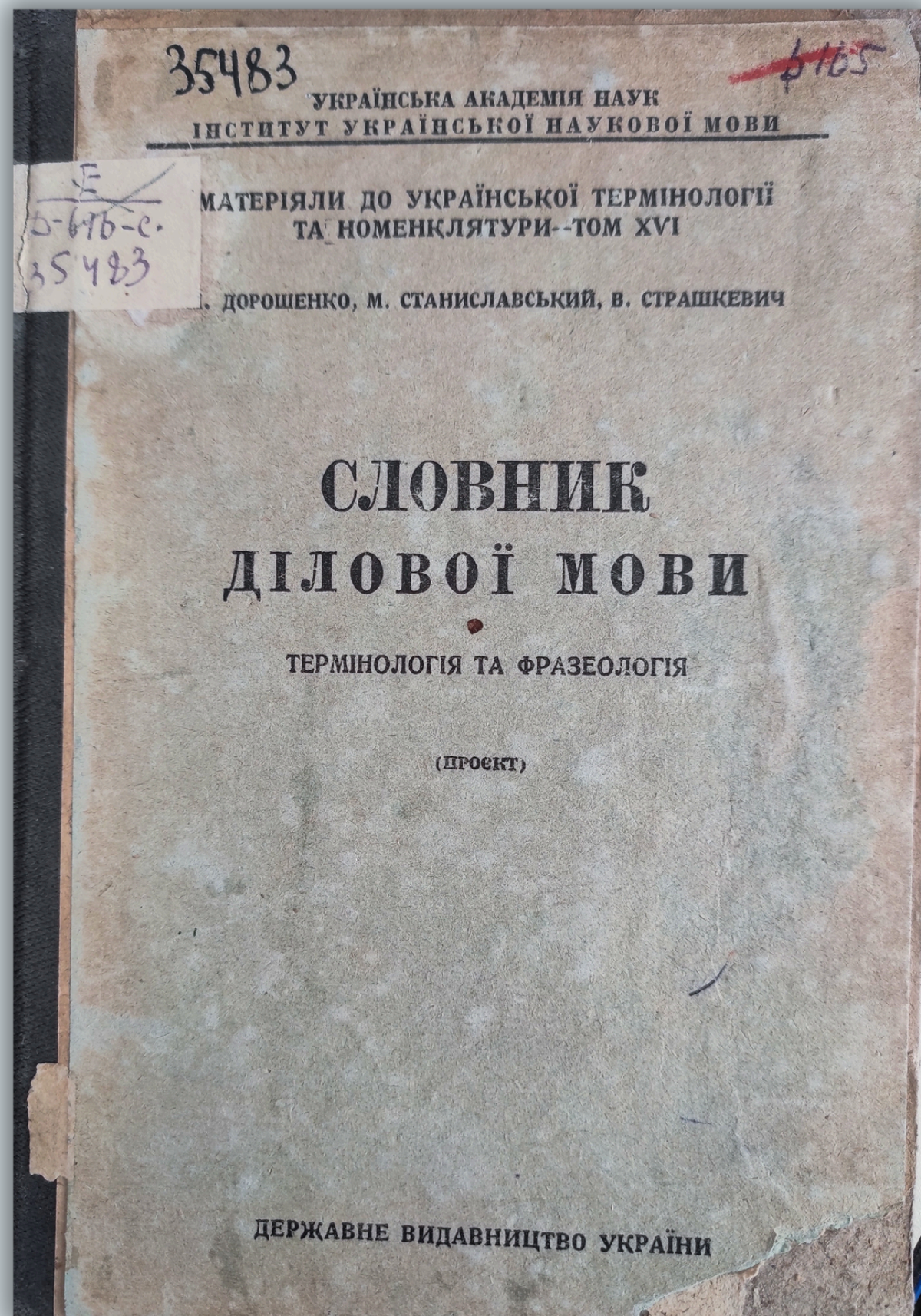
Маньківський В., Щербак М.
Практичний українсько-
російський словник для читачів
робітничої газети «Пролетар».
— Харків, 1929. — 129 с.

Маньківський В., Щербак М.
Практичний українсько-
російський словник. 2-е вид. —
Харків-Київ, 1930. — 163 с.

У 1929 році було видано «Практичний українсько-російський словник». Вперше він виходив як додаток до «Робітничої газети Пролетар» для її читачів. Словник містить сучасну лексику української мови з відповідниками російською та призначений для широкого кола користувачів, зокрема для навчання та повсякденного практичного вжитку.

Також представлено друге видання 1930 року.

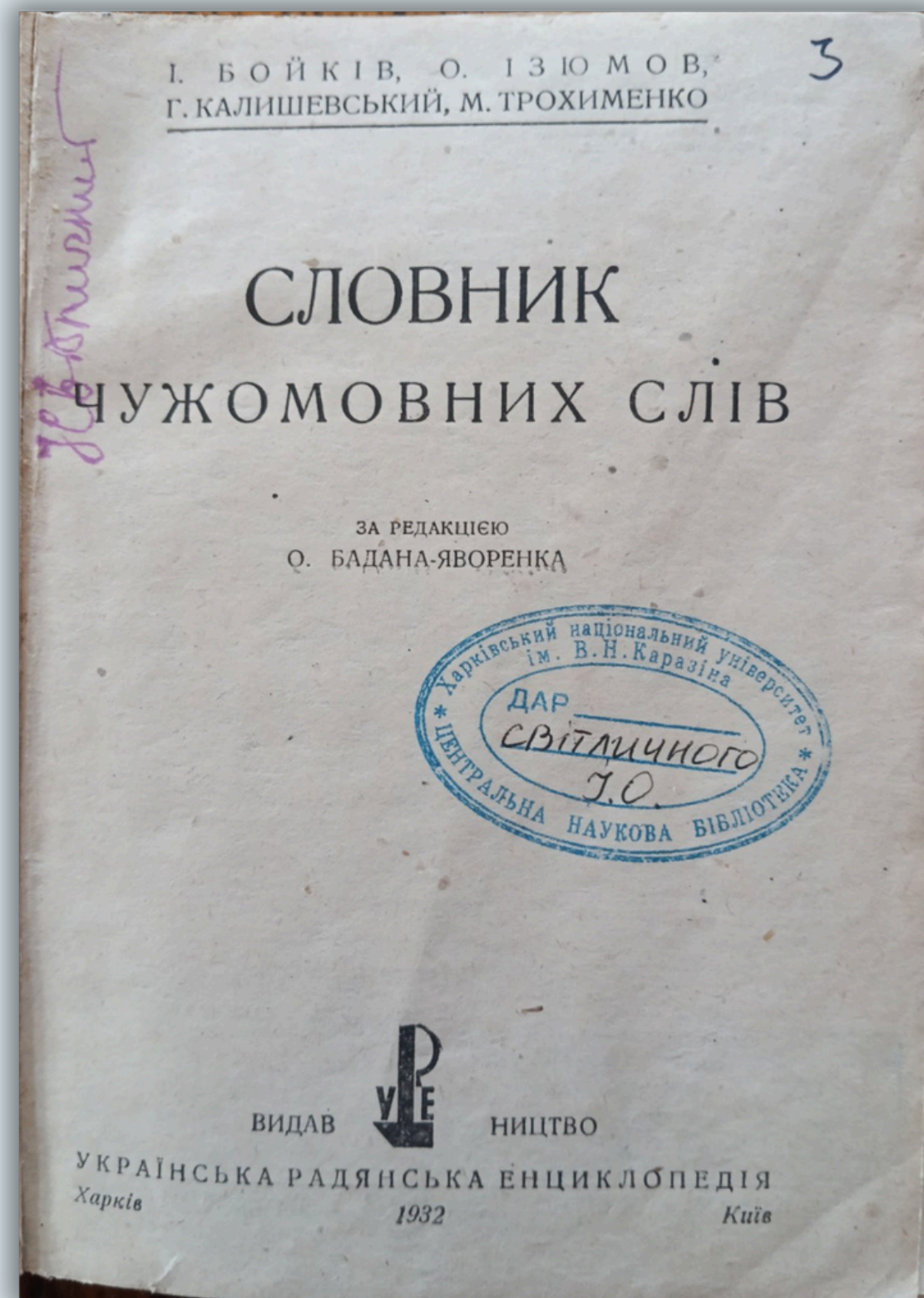

● ● ● ● ●

«Словник ділової мови» М. Дорошенка, М. Станіславського та В. Страшкевича виник у відповідь на потребу формування українськомовного ділового простору, який до початку 1920-х років залишався переважно російськомовним. Автори, спираючись на широку емпіричну базу та глибокі знання закономірностей української мови, створили словник високого наукового рівня, що привертає увагу дослідників і на початку ХХІ століття. Через репресії 1930-х років словник і його автори були знищені, а видання майже до початку 1990-х перебувало під заборонаю як «націоналістичне».

Дорошенко. М. Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія : проект / М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич; Українська академія наук, Інститут української наукової мови. – Харків: ДВУ, 1930. – 248 с. – (Матеріали до української термінології та номенклатури ; т. XVI).

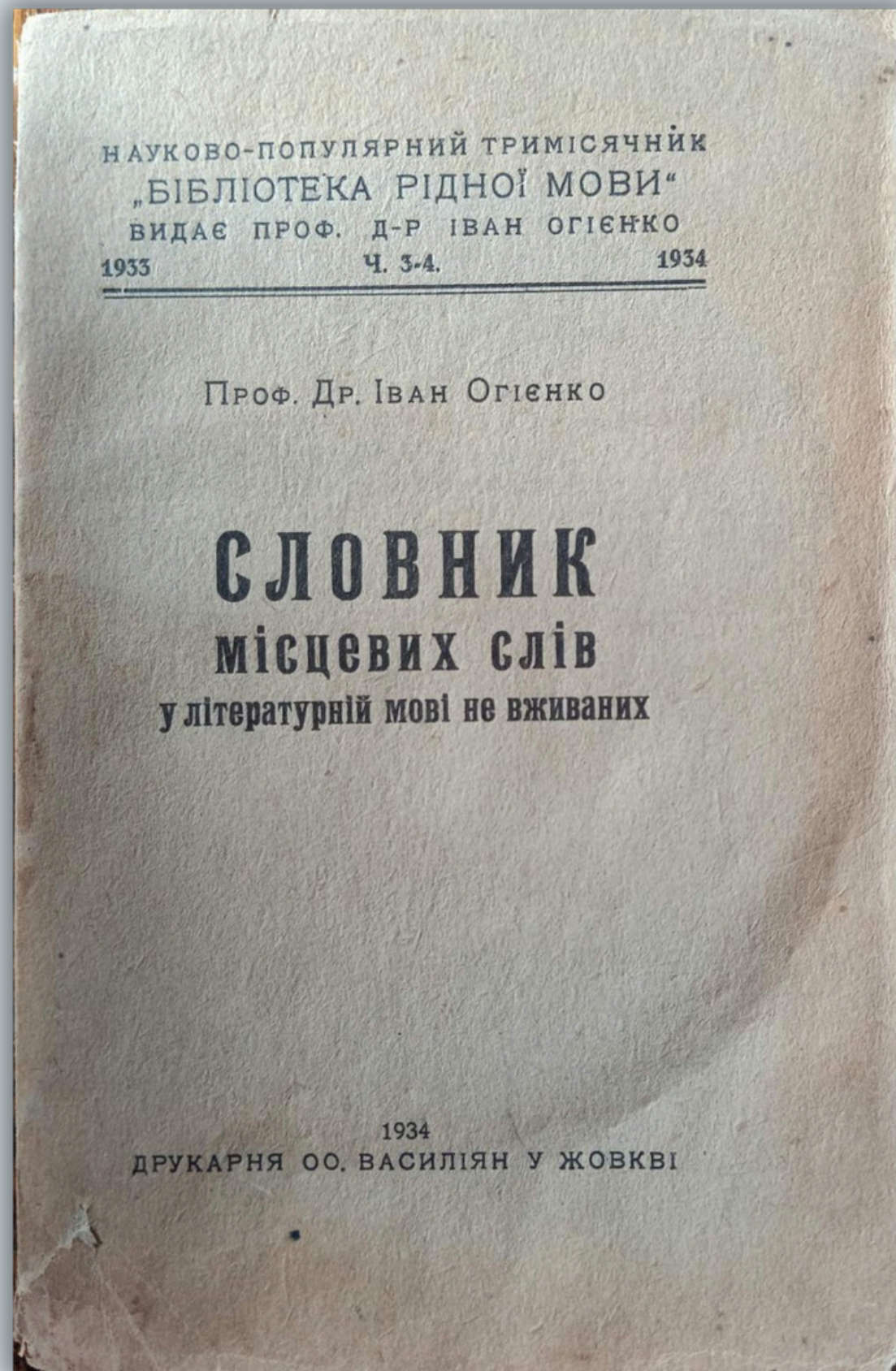

● ● ● ● ●

«Словник чужомовних слів» — перше видання І. Бойківа, О. Ізюмова, Г. Калишевського та М. Трохименка, яке вийшло у видавництві «Українська Радянська Енциклопедія». Словник було видано в у 1932 році. Він містить понад 25 тисяч чужомовних слів і виразів, уживаних в українській мові в галузях літератури, політики, економіки, техніки, медицини тощо.

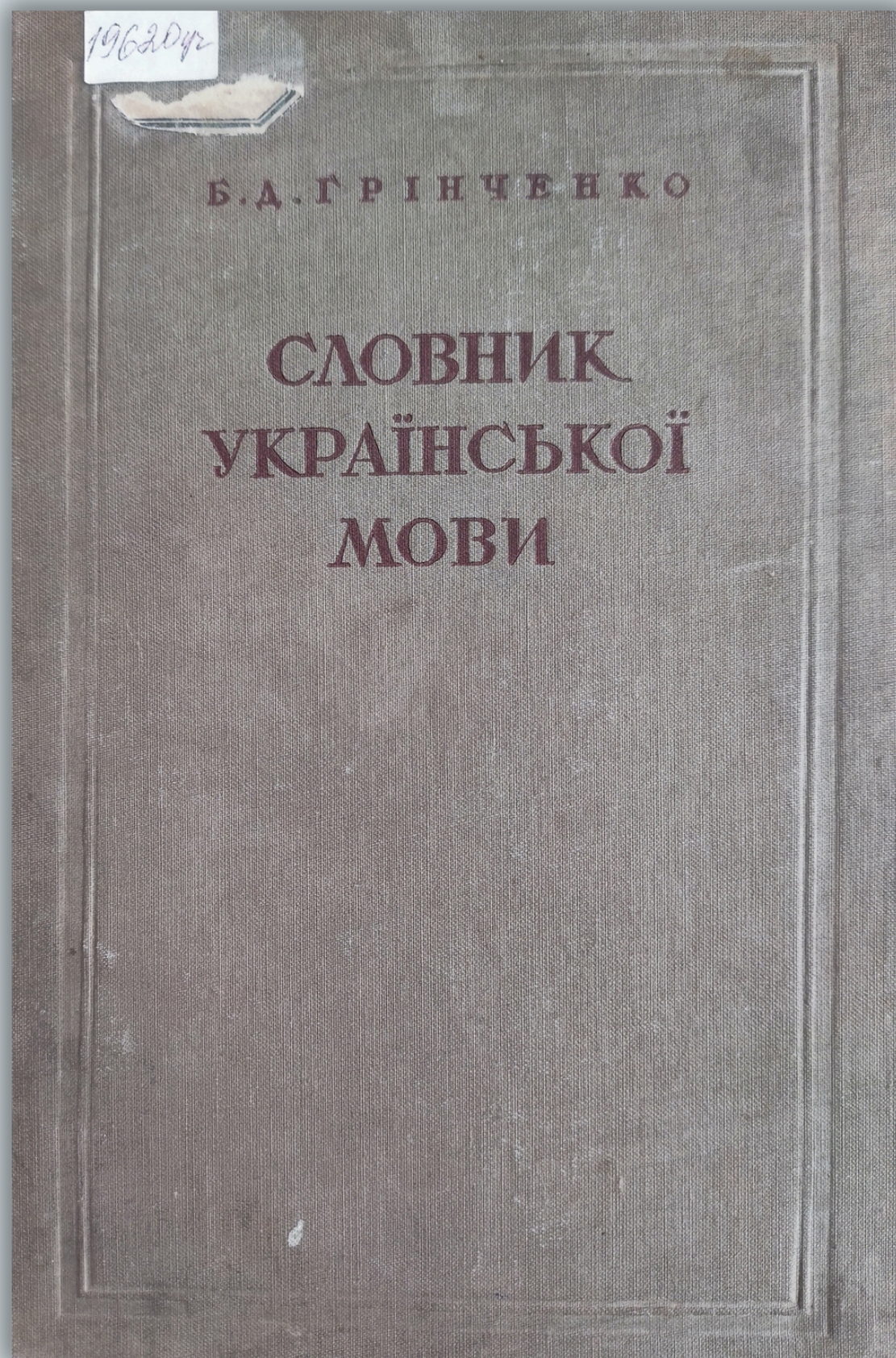
Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник чужомовних слів /За ред. О. Балана-Яворенка — Харків-Київ : Українська Радянська Енциклопедія, 1932 - 532 с.

У 1934 році у Львові професором І. Огієнком було видано “Словник місцевих слів у літературній мові неживаних”. За задумом автора-упорядника, до словника ввійшли лексеми, які могли бути малозрозумілими або незрозумілими для читачів зі східних регіонів України. Видання охоплює також запозичення з іноземних мов, архаїчні слова та інші лексичні одиниці, що перебували поза активним ужитком української літературної мови того часу.

Огієнко І. Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних / проф. др. Іван Огієнко. – Жовква : Друкарня ОО. Василіян, 1934. – 154, [4] с. – (Науково-популярний тримісячник “Бібліотека рідної мови” ; Ч. 3-4, 1933–1934).

«Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка — одна з найцінніших лексикографічних пам'яток української мови. Це українсько-російський перекладний словник, що містить до 68 тисяч слів і став першим масштабним зібранням української лексики з перекладом російською мовою та ілюстративними прикладами. У словнику представлено лексику літературної мови ХІХ ст., фольклору й більшості українських діалектів, а також широко подано українську фразеологію. Словник неодноразово перевидавався. Представлене видання вийшло у 1937 році за ред. А. Хвилі із застосуванням тогочасного правопису (без передмови Б. Грінченка; вийшов тільки т. 1, літери А – Ж)

Грінченко Б. Словник української мови. Том 1: А-Ж. / за редакцією А. А. Хвилі. Київ: Соцеквидав України, 1937. - 501 с.

Виставку підготувала завідувач відділу
Центральної наукової бібліотеки
Каразінського університету
Байрамова Каріна
